

УДК 159.923.2(043.3)

Шахова Н. Є.

здобувач кафедри диференціальної і спеціальної психології
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова,
м. Одеса, вул. Дворянська, 2
shahova.1970@mail.ru

ДИНАМІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ

Стаття присвячена розгляду динамічних характеристик цінносно-сміслової сфери особистості. Емпірично підтверджено існування динамічних відмінностей між самими цінностями, що обумовлені визначенням суб'єктом смислів, його духовними актами, спрямованими на конституювання екзистенціально-сміслового простору власного життя.

Ключові слова: особистість, ціннісно-сміслова сфера особистості, динамічні характеристики, ціннісно-сміслова регуляція життєдіяльності.

Постановка проблеми. Стаття присвячена розгляду динамічних характеристик ціннісно-сміслової сфери особистості, що потребує визначення поняття «динамічні характеристики». Поняття динамічності, що використовується в нашій статті, спирається на психоаналітичну традицію та на положення теорії поля К. Левіна, прийнятими в гешталь-психології, де воно позначає спрямованість сил і напруг, що виникають у психічному просторі. В аналогічному розумінні термін «динамічний» використовує В. С. Братусь [1], який виділив у смислових утвореннях змістовні та динамічні сторони. До динамічних характеристик смислової сфери ним віднесені напруженість, способи здійснення, співвідношення реальних і ідеальних цілей.

Аналіз досліджень та публікацій. За Н. Р. Саліховою [2], динамічна сторона ціннісно-сміслової регуляції життєдіяльності людини як суб'єкта життя представлена механізмом бар'єрності-реалізованості особистісних цінностей, який працює в діяльнісному прошарку образу світу і зв'язаний системно-функціональними зв'язками з механізмами його поверхневих прошарків.

Даний механізм задається двома якісно різнорідними динамічними тенденціями, котрі являють собою опонентні стратегії внутрішньої переробки неузгодженостей, що виникають при оцінці людиною ступеня важливості власних цінностей. Оцінка, у свою чергу, здійснюється крізь призму сприйняття заходів реалізації намірів, цілей і цінностей.

Зазначені тенденції утворюють два типу екзистенційних установок. Екзистенціальна установка на смислову відкритість проявляється в реалізованості особистісних цінностей і емпірично визначається на основі індексу реалізованості (ІР); на смислову закритість — в бар'єрності і визначається на основі індексу бар'єрності (ІБ).

Отже Н. Р. Саліхова провела концептуалізацію методики «РСЦД» для визначення динамічних характеристик цінносно-мотиваційної сфери на основі показників індексів реалізованості і доступності.

Основна мета статті — висвітлити результати емпіричного дослідження динамічних характеристик ціннісно-сислової сфери особистості.

Виклад основного матеріалу. Переважання реалізованості фокусує суб'єкта на ознаках реалізації особистісних цінностей в життєвій ситуації і виражається в установці на узгодження оцінок їх важливості та доступності. Переважання бар'єрності спрямовує увагу на відсутність ознак реалізації особистісних цінностей, ініціюючи їх пошук за межами існуючої життєвій ситуації, що виражається в неузгодженості оцінок важливості і доступності цінності.

Для визначення установки реалізованості нами вираховувався індекс реалізованості/проблемності — позитивна/негативна статистично значуща кореляція параметрів важливості цінності та її доступності. Установка бар'єрності визначалася позитивною/негативною статистично значущою кореляцією параметрів важливості цінності та неузгодженості її важливості та доступності. На основі конфігурації кореляційних структур реалізованості та бар'єрності визначався і тип смислоутворення.

За результатами дослідження, що представлені у таблиці 1 виявлено цінності, що відносяться до реалізуємої і бар'єрної установки, бар'єрно-реалізуемий, вільно-реалізуемий, профіцитно-реалізуемий і профіцитний типи смислоутворення.

За усіма цінностями окрім цінності «Впевненість у собі» ми отримали позитивні коефіцієнти кореляції між цінностями та їх доступностями, що вказує на узгодженість важливості цінностей та їх доступності, смисло-ву відкритість у екзистенціальних установках процесу життя. Негативних кореляцій, що відображають різноспрямований характер змін цінностей і їх доступностей, тобто їх проблемність в реалізації у процесі життя не спостерігається (табл. 1).

Таблиця 1

Показники індексів реалізуємості і бар'єрності

№	Цінності	Індекс реалізованості	Індекс бар'єрності
1	Активне, діяльне життя	0,438**	-0,307**
2	Здоров'я	0,245**	0,233**
3	Цікава робота	0,146*	—
4	Краса природи і мистецтва	0,260*	-0,173*
5	Любов	0,377**	0,149*
6	Матеріально забезпечене життя	0,165*	0,506**
7	Наявність добрих і вірних друзів	0,456**	-0,187**
8	Впевненість у собі	—	-0,255**
9	Пізнання	0,393**	-0,245**
10	Свобода як незалежність у вчинках і діях	0,225**	-0,249**
11	Щасливе сімейне життя	0,170*	0,209**
12	Творчість	0,554**	—

Примітка ** значимість на рівні $p < 0,01$; * значимість на рівні $p < 0,05$

Кореляційні відношення між цінностями та індексами їх неузгодженості (Π_i - D_i) мають тенденції: узгодженості (позитивна кореляція), неузгодженості (негативна кореляція), нейтральності (відсутність кореляції). Тобто бар'єрність визначається трьома тенденціями.

Отже за цінністю «Впевненість у собі» нами визначено профіцитний тип смислоутворення, при якому кореляційна структура характеризується відсутністю зв'язку між важливістю і доступністю цінності і зворотним (негативним) зв'язком між важливістю та розбіжністю цінність — доступність (Π_i - D_i). Це означає, що важливість і доступність за зазначеною цінністю змінюються незалежно одна від одної і цінність не може бути реалізованою. Бар'єрність виражається у швидкому рості доступності цінності над її важливістю (по типу вакууму, $\Pi < D$). Отже ступінь реалізації цінності не відповідає її актуальній мірі важливості, вона надлишкова.

За цінностями «Активне, діяльне життя», «Красота природи і мистецтва», «Наявність добрих і вірних друзів», «Пізнання», «Свобода як незалежність у вчинках і діях» визначено профіцитно-реалізуемий тип смислоутворення. Кореляційна структура характеризується позитивним (прямим) зв'язком між важливістю і доступністю і негативним (зворотнім) зв'язком між важливістю цінності і індексом її неузгодженості (Π_i - D_i). Значить, чим вище цінність життєвої сфери, тим більшою мірою суб'єкт в ній реалізується і тому вище оцінює її доступність. Однак, як і у попередньому типі смислоутворення, міра доступності зростає швидше, ніж важливість цінності, обганяє її, що й проявляється в негативному зв'язку. Така реалізуемість втрачає емоційну динаміку і суб'єкт не відчуває екзистенційної задоволеності від її реалізації.

За цінностями «Здоров'я», «Любов», «Матеріально забезпечене життя», «Щасливе сімейне життя» визначено бар'єрно-реалізуемий тип смислоутворення. Він характеризується позитивними зв'язками між цінністю та її доступністю і між цінністю та індексом її неузгодженості (Π_i - D_i). У даному випадку збільшення міри цінності пов'язане з односпрямованою зміною як доступності, так і індексу розбіжності за окремими цінностями, тобто, з одного боку, підвищується оцінка реалізованості цінності в житті людини, так як міра цінності збільшується в одному напрямку з мірою її доступності. Але міра важливості цінності зростає швидше, ніж міра доступності, тому зростає і неузгодженість по типу $\Pi > D$, що визначає сенс бар'єрності цінності. Бар'єрна природа цінності відображається у сприйнятті цінності як недоступної в реальному житті, що водночас підвищує її важливість для людини, надаючи їй додатковий сенс, пов'язаний з уявленням про бар'єри, перешкоди на шляху до її реалізації. При такому типі смислоутворення суб'єкт відчуває значне напруження в реалізації цілей і цінностей [3].

За цінностями «Цікава робота» та «Творчість» визначено вільно-реалізований тип смислоутворення. Тип характеризується позитивним зв'язком між важливістю цінності та її доступністю, тобто ці параметри змінюються взаємообумовлено. При цьому зв'язок між цінністю і її неузгодженістю (Π_i - D_i) відсутній. Чим більше міра важливості цінностей даних життєвих сфер, тим більше суб'єкт у них реалізується і вище оцінює їх доступ-

ність. Отже за зазначеними життєвими сферами розгортається активність суб'єкта.

Додатковий аналіз екзистенціальних установок бар'єрності-реалізуемості за віковими і гендерними особливостями показав наявність тенденцій, котрі були зафіксовані при аналізі вибірки в цілому. Але щодо типу смислоутворення спостерігаються деякі особливості.

Таблиця 2

Показники індексів реалізуемості і бар'єрності у вікових групах

№	Цінності	РЮ (n=130)		ПЮ (n=84)	
		ІР	ІБ	ІР	ІБ
1	Активне, діяльне життя	0,417**	-0,328**	0,471**	-0,261*
2	Здоров'я	-	0,231**	0,446**	0,356**
3	Цікава робота	-	-	0,324**	-
4	Краса природи і мистецтва	0,259**	-0,199	0,301**	-
5	Любов	0,374**	-	0,373**	-
6	Матеріально забезпечене життя	-	0,580**	0,307**	0,518**
7	Наявність добрих і вірних друзів	0,387**	-	0,554**	-
8	Впевненість у собі	-	-0,194	-	-0,344**
9	Пізнання	0,344**	-0,327**	0,542**	-
10	Свобода як незалежність у вчинках і діях	-	-0,287**	0,488**	-0,221**
11	Щасливе сімейне життя	0,216*	0,176*	-	-
12	Творчість	0,527**	-	0,617**	-

Примітка: РЮ — рання юність. ПЮ — пізня юність.

ІР — індекс реалізованості, ІБ — індекс бар'єрності.

** значимість на рівні $\rho < 0,01$; * значимість на рівні $\rho < 0,05$

Наприклад. За цінністю «Здоров'я» для всієї вибірки характерний бар'єрно-реалізуемий тип смислоутворення. За аналізом за групами даний тип спостерігається для віку пізньої юності і для дівчат (жінок). У віці ранньої юності проявляється бар'єрний тип смислоутворення. Тут важливість цінності не пов'язана з її доступністю, при цьому мається взаємозв'язок важливості цінності зі ступенем неузгодженості по типу Ц > Д. Чим вище важливість цінності, тим більше різниця між заходами її важливості та доступності. Якщо ж важливість цінності невелика, то і ступінь неузгодженості за типом Ц > Д також знижується. У юнаків, на основі відсутності кореляційних зв'язків, визначається нейтральний тип смислоутворення.

Для всієї вибірки за цінністю «Цікава робота» спостерігається вільно-реалізуемий тип смислоутворення. Даний тип зберігається у віці пізньої юності і у юнаків. У віці ранньої юності і у дівчат відмічається нейтральний тип смислоутворення.

Профіцитно-реалізуемий тип, що характеризує вибірку в цілому, за цінністю «Краса природи і мистецтва» притаманний для ранньої юності і юнаків. Але вільно-реалізуемий тип визначено у дівчат та для віку пізньої юності.

Цінність «Любов» є бар'єрно-реалізуемою для юнаків. Для дівчат, для віку ранньої юності і пізньої юності цінність вільно-реалізуема. Але для всієї вибірки визначається тип смислоутворення, який діагностовано у юнаків.

Таблиця 3

Показники індексів реалізованості і бар'єрності у дівчат та юнаків

№	Цінності	Дівчата (n=113)		Юнаки (n=101)	
		ІР	ІБ	ІР	ІБ
1	Активне, діяльне життя	0,432**	-0,31**	0,442	-0,299**
2	Здоров'я	0,302**	0,389**	–	–
3	Цікава робота	–	–	0,206*	–
4	Краса природи і мистецтва	0,283**	–	0,256**	-0,206*
5	Любов	0,398**	–	0,375**	0,258**
6	Матеріально забезпечене життя	–	0,504**	0,201*	0,482**
7	Наявність добрих і вірних друзів	0,450**	–	0,454**	-0,202*
8	Впевненість у собі	0,196*	-0,377**	–	–
9	Пізнання	0,350**	-0,352**	0,443**	–
10	Свобода як незалежність у вчинках і діях	0,259**	-0,208**	0,204*	-0,289**
11	Щасливе сімейне життя	–	0,293**	0,331**	–
12	Творчість	0,504**	–	0,605**	–

Примітка: РЮ — рання юність. ПЮ — пізня юність.

ІР — індекс реалізованості, ІБ — індекс бар'єрності.

** значимість на рівні $p < 0,01$; * значимість на рівні $p < 0,05$

Цінність «Матеріально-забезпечене життя» є бар'єрно-реалізуємою для віку пізньої юності і для юнаків. Для віку ранньої юності і для дівчат вона є бар'єрною.

Профіцитною, за типом смислотворення, є цінність «Впевненість у собі» для всієї вибірки і обох вікових груп. Отже для юнаків вона є нейтральною, для дівчат — профіцитно-реалізуємою за типом смислотворення.

Для віку ранньої юності і дівчат характерним є профіцитно-реалізуемий тип смислотворення за цінністю «Пізнання» (для всієї вибірки також є характерним профіцитно-реалізуемий тип). Для віку пізньої юності і юнаків за зазначеною цінністю відмічається вільно-реалізуемий тип смислотворення.

За шкалою «Свобода як незалежність у вчинках чи діях» профіцитний тип смислотворення спостерігається у віці ранньої юності, профіцитно-реалізуемий у віці пізньої юності, у юнаків і дівчат.

За шкалою «Щасливе сімейне життя» для всієї вибірки визначено бар'єрно-реалізуемий тип смислотворення. Отже, при розгляді за досліджуваними групами він зберігається тільки в ранній юності. Для пізньої юності характерний нейтральний тип смислотворення, для юнаків — вільно-реалізуемий, для дівчат — бар'єрний.

Таким чином, за отриманими нами даними основними типами смислотворення виявилися профіцитно-реалізований, бар'єрно-реалізований і вільно-реалізуемий типи смислотворення. Також нами виділені цінності, які не мають вікових і гендерних особливостей за типами смислотворення. Це цінності «Активне, діяльне життя», «Наявність вірних друзів» з профіцитно-реалізованим типом смислотворення і цінність «Творчість» з вільно-реалізуемим типом смислотворення. До цінностей, які мають виражені вікові та гендерні особливості, відносяться цінності «Впевненість у собі», «Щасливе сімейне життя».

Цінність «Впевненість у собі» має профіцитний тип смислоутвоєння за віковими особливостями, нейтральний тип для юнаків і профіцитно-реалізуємий для дівчат. Цінність «Щасливе сімейне життя» у віці ранньої юності має бар'єрно-реалізуємий тип смислоутворення, у віці пізньої юності — нейтральний, для юнаків — вільно-реалізуємий, для дівчат — бар'єрний.

Висновки. Результати проведеного аналізу дозволяють припустити існування динамічних особливостей між самими цінностями, що обумовлені визначенням суб'єктом смислів, його духовними актами, спрямованими на конституювання екзистенціально-смыслового простору власного життя.

Перспективи подальшого розвитку даної проблеми передбачають дослідження динамічних аспектів ціннісно-смыслової сфери різних категорій досліджуваних, диференційованих за критеріями віку, гендеру тощо.

Список використаних джерел та літератури

1. Братусь Б. С. Аномалии личности / Б. С. Братусь. — М : Мысль, 1988. — 301 с.
2. Салихова Н. Р. Ценностно-смысловая организация жизненного пространства личности / Н. Р. Салихова. — Казань: Казан. ун-т, 2010. — 452 с.
3. Татенко В. А. Психология в субъектном измерении: Монография. — К.: Видавничий центр «Просвіта», 1996. — 404 с.

References

1. Bratus B. S. Anomalii litchnosti [Anomalies of personality], 1988, 301 p.
2. Salihova N. R. Cennostno-smislovaya organizaciya zhiznennogo prostranstva [Valued-semantic organization of vital space of personality], 2010, 452 p.
3. Tatenko V. A. Psihologiya v sub'ektnom izmerenii [Psychology is in the subject measuring], 1996, 404 p..

Шахова Н. Е.

соискатель кафедры дифференциальной и специальной психологии
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова

ДИНАМИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЦЕННОСТНО-СМЫСЛОВОЙ СФЕРЫ ЛИЧНОСТИ

Резюме

Статья посвящена рассмотрению динамических характеристик ценностно-смысловой сферы личности. Эмпирически подтверждено существование динамических различий между самими ценностями, обусловленными выделением субъектом смыслов, его духовными актами, направленными на конститирование экзистенциально-смыслового пространства собственной жизни.

Ключевые слова: личность, ценностно-смысловая сфера личности, динамические характеристики, ценностно-смысловая регуляция жизнедеятельности.

Shakhova Natalia

bread-winner of department of differential and special psychology
of the Odessa I. I. Mechnikov national university

DYNAMIC DESCRIPTIONS OF VALUED-SEMANTIC SPHERE OF PERSONALITY

Abstract

The article is sanctified to consideration of dynamic descriptions of valued-semantic sphere of personality that requires determination of concept «dynamic descriptions». Concept of dynamic that is used in our article leans against psychoanalytic tradition and on position of theory of the field of K. Levin, where it marks the orientation of forces, that arise up psychical space. To dynamic descriptions of semantic sphere taken tension, methods of realization, correlation of the real and ideal goals. After N. R. Salihova the dynamic side of the valued-semantic adjusting of vital functions of man as a subject of life is presented by the mechanism of personality values, that works in the діяльнісному layer of the world character and bound by system-functional copulas with the mechanisms of him superficial layers. This mechanism is set two quality by heterogeneous dynamic tendencies, that are opponent strategies of the internal processing of inconsistencies that arise up at an estimation the man of degree of importance of own values. An estimation, in turn, comes true through the prism of perception of measures of realization of intentions, aims and values. The existential setting on a semantic openness shows up in personality values and емпірічно it is determined on the basis of index; on semantic closed — and it is determined on the basis of index. The results of the conducted analysis allow to assume existence of dynamic features between values that is conditioned by determination of senses a subject, him by the spiritual acts sent to constituting of existential-semantic space of own life.

Key words: personality, valued-semantic sphere of personality, dynamic descriptions, valued-semantic adjusting of vital functions.

Стаття надійшла до редакції 31.03.2014